

Lars Olsson: På tröskeln till folkhemmet

Baltiska flyktingar och polska koncentrationslägerfångar som reservarbetskraft i skånskt jordbruk kring slutet av andra världskriget

Förlaget Morgonrodnad. Malmö 1995

De flyktingar som har kommit till Sverige under de senaste decennierna har haft stora svårigheter att etablera sig på den svenska arbetsmarknaden. Det gäller i speciellt hög grad de flyktingar som anlänt under 1990-talets lågkonjunktur men även de flyktinggrupper som kom under 1970- och 1980-talens betydligt bättre konjunkturläge har haft stora svårigheter att få arbete. Trots att dessa grupper nu vistats en längre tid i Sverige är andelen som är i arbetskraften låg och arbetslösheten hög. Detta skiljer sig markant från hur det gick för flyktinggrupper som kom under tidigare decennier – balter under andra världskriget, ungrare under 1956–57 och flyktingar från Polen och Tjeckoslovakien i slutet av 1960-talet. Dessa grupper blev snabbt och varaktigt etablerade på svensk arbetsmarknad.

Det är därför av stort intresse att studera hur dessa tidigare flyktinggrupper etablerade sig på svensk arbetsmarknad. En sådan undersökning har nu genomförts av Lars Olsson, docent i historia vid Lunds universitet. *På tröskeln till folkhemmet* behandlar mottagningen av flyktingar under och direkt efter andra världskriget. Till Sverige kom då ett stort antal flyktingar från de nordiska länderna, de baltiska länderna,

Polen och Tyskland. I december 1944 uppgick antalet till 180 100. Under 1945 sjönk antalet först genom att evakuerade finländare återvände efter Finlands separاتفred med Sovjetunionen och senare genom att danskar och norrmän återvände efter krigsslutet i maj. I juli 1945 var dock fortfarande antalet flyktingar så pass stort som 119 500 med ester och polacker som de största grupperna.

Flyktingarna placerades i speciella läger vid ankomsten och fick oftast stanna i dessa i 3–6 månader. Under de första åren var arbetsmarknaden i många avseenden stängd för flyktingarna men efter hand ökade möjligheterna för flyktingarna att få arbete och en speciell organisation inrättades för "arbetsanskaffning för flyktingar". Under 1943 skedde en betydande avreglering: den 19 mars blev det tillåtet för flyktingar att utan arbetstillstånd ta arbete inom skogs-, jordbruks- och torvarbete, den 1 oktober fick nordiska medborgare (inklusive estlandssvenskar) generellt arbetstillstånd för arbete utanför de tre största städerna och den 1 december övertog de vanliga arbetsförmedlingarna arbetsförmedlingsverksamheten också för flyktingar.

Under andra världskriget uppstod en överskottsefterfrågan på arbetskraft in-

om jord- och skogsbruket orsakat av flera samverkande faktorer. En faktor var att många män var mobiliserade under andra världskriget, en annan att skogs- och torvnäringarna mötte kraftigt ökad efterfrågan till följd av deras roll inom bränsleförsörjningen och en tredje att många svenskar lämnade jordbruket med dess låga löner för lediga platser i andra näringsgrenar.

Flyktingarna kom här av myndigheter och organisationer att ses som en del av lösningen på arbetskraftsproblemen inom jordbruket. Det var till denna sektor som flyktingarna till betydande del kom att styras. Ett första steg var att de svenskspråkiga Rågöborna hjälptes med att skaffa jordbruksfastigheter när de kom 1940.

När strömmen av estniska flyktingar blev mer omfattande år 1944 kom många att bli placerade som lantarbetare, i regel på större gårdar med många anställda. Speciella kurser anordnades då få av dessa flyktingar var lantarbetare – det estniska jordbruket hade omstrukturerats efter första världskriget och byggde huvudsakligen på böndernas eget arbete samt säsongarbetskraft.

De ester som placerades ut som lantarbetare hade i hemlandet i regel haft arbete i andra näringsgrenar och yrken. Lars Olsson visar med några exempel på hur personer med en annan bakgrund fått arbete som lantarbetare – och antyder att det inte är särskilt troligt att de stannade länge inom yrket även om han inte följt upp det inom ramen för sin undersökning.

Olsson studerar också en annan grupp av flyktingar, de som kom från koncentrations-, arbetsläger- och tvångsarbete i krigets slutskede, främst

polska kvinnor. Här gick utplaceringen i arbete än snabbare. Redan veckor efter ankomsten till Sverige var många i arbete på betfälten i främst Skåne. Utplaceringen i arbete var formellt frivillig men Lars Olsson pekar på att i praktiken var valmöjligheterna få och också att arbets- och bostadsförhållandena i många fall var otillfredsställande. Inte heller här finns någon uppföljning vad gäller den långsiktiga arbetsmarknadsutvecklingen men troligen blev mycket få eller inga kvar inom jordbruket.

Undersökningen av de båda exemplen på svensk flyktingpolitik bygger på omfattande källstudier och är väl dokumenterad. Kortfattat behandlas också den övergripande flyktingpolitiken under perioden i ett par avslutande kapitel.

En fråga som återkommer gång på gång vid läsningen är vad som hände sedan med flyktingarna. Vilka blev deras nästa arbeten? Kom de så småningom till samma yrken som de hade i hemlandet? Var de arbeten som de fick vid ankomsten till nytta för dem i deras etablering på den svenska arbetsmarknaden och i det svenska samhället? Det skulle vara värdefullt om fortsatta studier kunde belysa denna fråga.

Finns det några lärdomar att dra för vår nuvarande flyktingpolitik av de båda exempel som Lars Olsson behandlar? En lärdom kan vara vikten av en snabb inslussning på arbetsmarknaden. En förutsättning för den snabba inslussningen var emellertid den stora efterfrågan på arbetskraft inom jordbruket. Jordbruket kan självklart inte fylla denna funktion idag. Frågan är om någon eller några sektorer, t ex delar av servicesektorn kan göra det, eller om det

krävs speciella arbetsmarknadspolitiska medel för att åstadkomma en liknande snabb utplacering på dagens svenska arbetsmarknad.

Professor **Eskil Wadensjö**
Institutet för social forskning
Stockholms universitet